

СТАНОВЛЕННЯ МЕТОДИЧНОЇ ОСВІТИ ВЧИТЕЛІВ ІСТОРІЇ В УКРАЇНІ

Анализируется исторический путь становления методического образования учителей истории в течении XIX в. первой половине XX вв.

Under analysis is historical way of formation of methodical education of history teachers in the 19th century and the first half of the XX century

Різноманітні форми та методи передачі знань від наставника до учня існували ще у глибоку давнину. Протягом багатьох століть функції навчання виконували служителі церкви як найбільш освічені люди. Пізніше, в ХУІІ–ХУІІІ ст. в заможних родинах розповсюдилася практика домашнього навчання, причому обов'язки вчителів виконували люди без спеціальної підготовки. Швидкий політичний, економічний та культурний розвиток Росії за Петра І спричинив потребу в освічених людях, а отже, саме життя поставило питання організації підготовки педагогів. Шкільна реформа 1803–1804 рр. завершила підготовчий період і примусила уряд Росії, до складу якої входила і Україна, перейти на централізоване навчання підготовки педагогічних кадрів. Зокрема підготовку вчителів для гімназій почали здійснювати педагогічні інститути закритого типу створені при університетах. Саме тут уперше протягом перших двох років професори й директор університету зобов'язані були одну годину на тиждень відводити для наставляння слухачів викладати науки ясно та систематично; третій, останній рік, студенти вивчали спеціальні предмети та способи їх викладання [9, с. 43–44]. Педагогічні інститути при університетах існували до кінця 50-х років ХІХ ст. і відрізнялися чіткими педагогічними інтересами.

На базі цих навчальних закладів були створені педагогічні курси для осіб, які мали вищу освіту і виявляли бажання присвятити себе вчительській діяльності. В Україні такі курси були відкриті при Київському та Харківському університетах [4,с.11,13]. Пізніше з'явилися учительські

інститути й семінарії, жіночі педагогічні курси, історико-філологічні інститути тощо. Ці навчальні заклади з деякими змінами проіснували до 1917 р.

Програма з педагогіки учительських інститутів передбачала вивчення дидактики та методики. Студенти повинні були оволодіти найбільш розповсюдженими методиками викладання. Проводилася педагогічна практика. В учительських семінаріях на вивчення педагогічних дисциплін відводилася незначна кількість навчального часу. Оскільки основна увага приділялась вивченню Закону Божого. Педагогічна підготовка вчителя була неглибока й шаблонна [9,с.92].

Заняття в історико-філологічних інститутах проводилися за зразком університетських. Практична підготовка студентів здійснювалася за коротким курсом лекцій з педагогіки та її історії, а також кількох лекцій з основ методик. Педагогічна практика була лише на випускному (IV) курсі. Наприклад, у Ніжинському інституті студенти останнього курсу з 6 жовтня до 1 листопада відвідували уроки наставників з грецької, латинської і російської мов, з історії та географії, а потім (у листопаді) давали шість пробних уроків. Перед цим під головуванням директора інституту відбувалися бесіди, на яких наставники- керівники давали студентам загальні педагогічні та дидактичні поради, аналізували навчальні плани гімназій. На пробних уроках були присутні професори й викладачі інституту. Кожен такий урок детально обговорювався.

На рубежі XIX–XX ст. посилювався ліберально-буржуазний напрям історичної науки (П. Виноградов, І. Карєєв, С. Платонов), що вплинуло на методику її викладання. Більшість учених, які працювали над методичними проблемами, різко критикували зубріння та ізольоване викладання кожного окремого предмета. Вчені-методисти та вчителі-практики розробили методи викладання історії (лекційний, реферативний, використання навчальної книги, записів, письмових робіт тощо). Особливу популярність мали методи, що розвивали самостійність учнів, забезпечували свідоме засвоєння курсу

(такий виснавок зроблено на основі аналізу анкетування вчителів історії, вміщеного в журналі «Вестник воспитания» за 1913 р. №3-4).

Кінець XIX – все XX ст. – це час інтенсивного розвитку методики у взаємозв'язку з педагогікою та дидактикою. Тоді ж з'являється низка методичних посібників, у яких, крім аналізу власного досвіду, автори намагалися теоретично узагальнювати. Зокрема, це роботи Я. Гуревича, І. Виноградова, А. Нікольського, Н. Карєєва, А. Кролюницького, Д. Маркова та інших.

У дореволюційний час на Україні методика тільки починала розвиватися. Найзначиміші праці в цій галузі – «Методика історії» Л. Кругликова-Гречаного, яку вперше видано в Києві 1910 р., та книга «Опыт истории систематического курса истории» Я. Кульжинського (Звенигородка, 1913). Особливо слід відзначити роботу Л. Кругликова-Гречаного, яку тричі перевидавали. Автор, використовуючи особистий досвід, а також методичні роботи російських та іноземних, особливо німецьких авторів, спробував систематизувати знання в галузі методики історії. Інший автор, Я. Кульжинський, у вступі до книги зазначив, що видання найбільше прислужиться вчителям-початківцям та студентам педагогічних вузів, оскільки містить опис досвіду викладання історії [9, с. 3].

На початку XX ст. було видано чимало хрестоматій, книг для читання, репродукцій картин на історичну тематику, що дало змогу зробити викладання історії цікавим, а методику підготовки студентів – глибшою. Уся передова методична думка боролася зі старими прийомами навчання. Дореволюційний період розвитку методики історії характеризувався накопиченням та осмисленням досвіду викладання. Методика формувалась як педагогічна наука. Спочатку її викладали епізодично, без відповідних планів та програм, не було підручників для студентів, не вистачало й таких, що адресовані викладачам.

Після жовтневого перевороту постало питання реорганізації освіти, і вищої педагогічної також. Кожна радянська республіка почала готувати

вчителів з урахуванням своїх національних особливостей. На Україні питаннями організації підготовки педагогічних кадрів опікувався Народний Комісаріат освіти. Великий унесок у становлення педагогічної освіти зробили Г. Гринько. І. Стешенко, Я.Ряппо. Внаслідок її реорганізації створено педагогічні інститути та педагогічні факультети при університетах, інститути народної освіти, педтехнікуми та педагогічні курси з різними термінами навчання. У перші роки радянської влади діяли два типи педагогічних навчальних закладів – вищі трирічні курси й інститути народної освіти. Було також налагоджено роботу короткочасних педагогічних курсів.

Народний Комісаріат освіти України стояв на позиціях підготовки вчителів тільки з вищою освітою. В доповіді на нараді народних комісарів союзних та автономних республік у Москві (1924 р.) заступник наркому освіти Я. Ряппо зазначав: «Для нас на Україні прийнятний один тип педагогічної освіти, а саме: інститут народної освіти. Ми вважаємо, що кваліфікація педагогів є вища кваліфікація. Трирічні вищі педагогічні курси, що функціонують тепер на Україні, виконують тимчасову роль у підготовці кадрів працівників для молодших груп соціального виховання... Педагогічні інститути повинні стати центром педагогічної думки...» [10, с. 74].

У 20-х роках велись інтенсивні пошуки в галузі шкільної історичної освіти та методики викладання. В протистоянні трьох методичних течій – московської, ленінградської і секції істориків-марксистів (м. Москва) – перемогу здобули представники московської течії. Як наслідок – замість історії в школах було введено вивчення курсу суспільствознавства. Педагогічні навчальні заклади відреагували на це вивченням методики викладання суспільствознавства. Зокрема, програма цього курсу на факультеті професійної освіти й соціального виховання Київського інституту народної освіти передбачала як знайомство з розвитком методичної думки до революції, так і аналіз поглядів сучасних методистів різних течій, вивчення чинних шкільних програм з суспільствознавства, складених Державною вченою радою та Наркоматом освіти. Інші розділи програми було відведено

краєзнавчій та суспільнокорисній роботі учнів. Методи викладання суспільствознавства класифікувалися таким чином: екскурсійний, трудовий, дослідницький, лабораторний, реферативний тощо. На завершення виносилися питання організації роботи шкільних кабінетів, проблеми підготовки вчителів суспільствознавства та огляд методичної літератури. Ця програма, на відміну від аналогічних програм інших вузів, дала змогу забезпечити ґрунтовну теоретичну підготовку з питань методики викладання. Наприклад, подібна програма Кам'янець-Подільського інституту народної освіти на 2/3 загального обсягу містила питання, дуже віддалені від методики викладання суспільствознавства, а саме: ідеологія та економічна структура суспільства; залежність школи від розвитку суспільства; соціальні та біологічні основи поведінки учнів; фізіологічне походження дій людини тощо. Лише сім розділів програми з дев'ятнадцяти містили матеріал з методики викладання суспільствознавства [2].

У 20-х роках у вузах було ліквідовано посади методистів. Курс методик читали професори спеціальних кафедр. Усю різноманітність методів та прийомів навчання намагалися замінити комплексно-проективною методикою. Популярний тоді лабораторний метод знайшов висвітлення в працях українських методистів П. Алампієва, В.Селінова, Я. Ряппо.

У 30-х роках докорінно змінилася система шкільної історичної освіти, інтенсивно розвивалася методика викладання історії, почав виходити журнал «Преподавание истории в школе» (з 1934 р.).

Відправним пунктом цих змін стала постанова РНК СРСР та ЦК ВКП(б) «Про викладання громадянської історії і в школах СРСР», за якою треба було докорінно змінити вивчення історії: матеріал викладати в хронологічній послідовності – від найдавніших часів до сучасності; розповідь про конкретні факти та події вести у жвавій, наочній і доступній формі з характеристикою історичних діячів; давати детальний розбір і узагальнення історичних фактів і явищ [8, с. 350–351]. Проте зміни в процесі підготовки майбутніх учителів відбувалися повільно. Педагогічні вузи зіткнулись з

низкою проблем, породжених попереднім розвитком педагогічної школи, а саме: різка нестача методистів, незбалансованість навчальних планів і програм з педагогіки й конкретних методик, брак навчальних посібників та методичних розробок для студентів. Про посилення уваги до питань конкретних методик і методичної освіти свідчить той факт, що на сторінках журналу «Советская педагогика» з'явилися дискусійні статті з різкою критикою викладання методик у вузах [5, с. 57–59]. Зокрема, зауважувалося, що кількість годин, відведених у навчальних планах педінститутів на конкретні методики, нерідко визначалася випадково, наукові кадри не поповнювалися. Навчальні програми, підручники та посібники, як і саме викладання методик мали великі вади. Передусім у конкретних методиках простежувалась підміна їх питаннями методології та історії тієї чи іншої науки (І. Огородников), зведення методик до коментарів з питань вивчення конкретних тем шкільного предмета. Автори статей: П. Метревелі, Р. Міхельсон, І. Огородников обґрунтували потребу розглядати методику як педагогічну науку та показали її важливість у теоретичній і практичній підготовці майбутніх учителів.

Перші роботи з методики історії цього часу – «Методы преподавания истории в старших классах» В. Вернадського (М., 1940) та «Методика обучения истории в начальной школе» І. Гітціс (Л., 1939) – висвітлювали питання методики історії в конкретних класах (молодших або старших) і мали характер методичних порад та рекомендацій з викладання цієї дисципліни.

З'явилися окремі публікації з питань методики викладання історії України, але вивчення цього предмета в школах довоєнного часу не було налагоджено. Одна з причин – не було підручників з історії України.

Процес розвитку підготовки перервала Велика Вітчизняна війна. Евакуйовані на схід вузи і далі випускали спеціалістів різних галузей народного господарства, серед них і педогогів-істориків, проте забезпечити їх повноцінну професійну підготовку за тих умов було неможливо.

Аналізуючи історичний шлях розвитку методичної освіти до 1945 р., ми визначили основні етапи та тенденції її розвитку.

Перший період тривав з початку ХІХ ст. до 1917 р. і знаменував час становлення методичної освіти, накопичення практичного досвіду.

Другий період – 1917–1934 рр. Після жовтневого перевороту відбулась реорганізація системи освіти. На цій основі було розгорнуто пошук нових форм та методів освіти майбутніх вчителів, зокрема методичної.

Третій період – 1934–1945 рр. Це час формування системи методичної освіти студентів-істориків радянських вищих навчальних закладів. Тоді ж було видано першу програму з методики.

У рамках цих періодів, на нашу думку, можна виділити дві основні тенденції розвитку методичної освіти:

- залежність від рівня розвитку методичної думки взагалі й методики історії зокрема;
- накопичення практичного досвіду ведення методичної освіти, пошук нових форм та методів.

1. Державний архів вищих органів влади і державного управління. – Ф.166

2. Державний архів Івано-Франківської області. – Ф.р. –1345. – Оп 1. – Спр. 550

3. Кульжинський Я. С. Опыт методики систематического систематического курса истории. Звенигородка, 1913

4. Майборода В. К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917–1985). – К.1–992

5. Метревелі П. Г. К вопросу об организации методической подготовки студентов-биологов учительских институтов // Сов. педагогика – 1938. – №11

6. Михельсон Р. К. О частных методиках в педвузах // Сов. педагогика. – 1939. – №5–6

7.Огородников И. Г. Педагогика и частные методики//Сов. педагогика. – 1941. – №7–8

8.О преподавании гражданской истории в школах СССР: Постановление Совета Народных Комиссаров Союза ССР и Центрального Комитета ВКП(б) // Собр. законов и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Союза Советских Социалистических Республик. –1934. – №26

9.Паначин Ф. Г. Педагогическое образование в России. – М., 1979

10.Протоколы совещаний наркомов просвещения союзных и автономных республик: 1919–1924 гг. –М., 1985.

Прокопчук В. Є. Становлення методичної освіти вчителів історії в Україні // Педагогіка та психологія. – 1997. – №2. – 179–186.